

βρέρας· ἔθεν καὶ ἀρὰ τὴν ὁπάαν δίδουσι αἱ μητέρες εἰς τὰ τέκνα των *Νῆχα·σὲ συγκλυστῶ!*

Αραγάτης. Ὁ ἐπιτετραμμένος τὴν φύλαξιν τῶν ἀμπελώνων ἐν καιρῷ ὠριμάνσεως τοῦ καρποῦ.

Μπάχακας. Ὁ βάρταχος. Ἐν Κερκύρα, *κάρλακας.* Ἐν Λευκάδι, *φουρδακλάς.* Ἐν Ζακύνθῳ, *σπορδακᾶς,* ἀλλαχοῦ δὲ, *βαθρακός.*

Σούζουμος. Ἐπίθ. Ὁχι πολυψημένος, ἀλλὰ νωπός. ἔχομεν καὶ δημῶδες ἄξιωμα· αὐτοῦ Σούζουμο κριὰς, παραψημένο ψάρι. » Ὅτι δηλαδή τὸ κρέας δὲν πρέπει νὰ πολυψήνεται, ἀλλὰ τὸ ψάρι.

Σύρτα φέρτα. Λέγομεν δι' ὑποθέσεις αἵτινες ὅτε μὲν προχωροῦν ὅτε δὲ ὀπισθοχωροῦν, πηγαίνουν κ' ἔρχονται, ἐμπρός ὀπίσω καὶ ποτὲ δὲν λαμβάνουν τέλος. *Μ' αὐτὰ τὰ συρταφέρτα,* πᾶσι τοῦτος ὁ μῆρας (καὶ δὲν ἔγεινε τίποτε, ἐννοεῖται).

Τσοῦπρα. Κόρη, παιδίτση.

Συνεβαίνει. Συμβαίνει Ἀπρόσ. — Ἰκουσα ποτὲ χωρικὴν λευκαδίαν προσέφερουσαν διὰ τοῦ ἔ (μὴ μου ξυνέβη), ἀγνοῶ ὅμως ἂν κατὰ διαλεκτισμὸν ἢ κατὰ γλώσσης παραδρομὴν.

Πέτομαι. Μεγαλαυχῶ.

Κουράφαλα. Διηγήματα ἀνοστα ἢ ἀλλόκοτα, *Κουραφέξαλα.* τὰ καὶ παρομοιωδῶς *ξύλα* κούτσουρα, *δανιὰ* καῦμένα.

Ψήλος (δ) Τὸ ὕψος.

Στεροπαῖδε. Τὸ ὑστερότοκον.

Κουλοῦμι. Τὸ μικρὸν τοῦ σκύλου.

Στερνά. Ἐπίρρ. ὅστερα, μετέπειτα.

Ἀκοπα.

Νομονκόπαν. } Ἐπίρρ. Ἀδιακόπως.

Πάομεν πρὸς τὸ παρὸν τὴν δημοσίευσιν τοιαύτης ὕλης, ἐπιφυλαττόμενοι νὰ τὴν ἐπαναλάβωμεν ἀργότερα.

N. K.

Διόρθωσις ἡμαρτημένων τοῦ Γλωσσαρίου.

Ἐν σελ. 20 ἀντὶ Γαργακπλάου, γρ. Γαργαληκάου.

αὐτοῦ = Λέτοος, γρ. Πέτοος.

Ἐν σελ. 31 = Κοκοκούρμαχος γρ. Κακοκούρμαχος.

Ἐν * 31 = ἡθελω γρ. ἡθαλα.

αὐτοῦ = Συροβοντιῶμαι, γρ. Σκροβοντιῶμαι.

Ἐν σελ. 215 = Πρακοντιᾶ, γρ. Δρακοντιᾶ.

* 341 = Πλατυχώδια, γρ. Πλατυχώρια.

ΑΝΑΣΚΕΥΗ

ἡμαρτημένης ἐξιστορήσεως τῶν περὶ Κρήτης ὑπομνημάτων.

—οοο—

Ἐν Λονδίῳ 13/25 Μαρτίου 1859.

Ἀγαπητὲ Κύριε!

Μ' ἐρωτᾶτε ἂν ἀνέγνωσα τὰ νεωστὶ ἐκδοθέντα ὑπομνήματα τοῦ Κ. Κρητοβουλίδου, καὶ πῶς τὰ

θεωρῶ καθ' ὅσον καθάπτονται τινῶν τῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ μου περὶ Κρήτης.

Ἀποκρίνομαι, ὅτι ἀνέγνωσα αὐτὰ ἐν μέρει, καὶ ἰδοὺ πῶς θεωρῶ ὅσα τῶν ἐν αὐτοῖς μ' ἐφάνησαν λόγου τινὸς ἄξια.

Περιπαθῶς διηγηθεὶς ἐν τῷ IB' τῆς ἱστορίας μου κεφαλαίῳ, εἰς τὸ ὅποιον αἷς παραπέμπω, ὅσα ὑπέφεραν πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως δεινὰ οἱ Κρήτες χριστιανοὶ ὡς πολὺ δεινότερα ὅσων ὑπέφεραν οἱ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, καὶ περιπαθέστερον ἱστορήσας τὰ ἀρχομένης τῆς ἐπαναστάσεως μεγάλα παθήματά των, ἀπορῶ πῶς ὁ Κ. Κρητοβουλίδης παρενόησε τὰς πρὸς τοὺς δεινοπαθοῦντας τούτους ὁμογενεῖς θερμὰς καὶ προφανεῖς συμπαθείας μου, καὶ ἀλλ' ἀντ' ἄλλων παραναγνώσας ἔγραψεν, ἀγωνιζόμενος, ἀγνοῶ διατί, νὰ μετατρέψῃ ἐπὶ κακοῦ ὅσα εἶπα ἐπὶ καλοῦ, καθὼς ἐναργῶς ἀποδεικνύεται ἐξ ὧν ἀναφέρω ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς.

Ἄδικος, λέγει ὁ Κ. Κρητοβουλίδης, ἡ πρὸς τοὺς Κρήτας μομφή μου λέγοντος, ὅτι αὐτὸν καὶ ἐξήκουσεν ἡ ἐπανάστασις καθ' ὅλην τὴν Πελοπόννησον, καὶ διεδόθη καὶ εἰς τὸ Αἰγαῖον, ἂν καὶ πλοῖα ὑπὸ σημαίαν ἑλληνικὴν ἐφαίνοντο κατὰ τὰ παρὰ ῥαλία τῆς Κρήτης, οἱ κάτοικοι αὐτῆς χριστιανοὶ δὲν ἐπέισθησαν παντάπασιν. Δὲν ἀρνεῖται ὁ Κ. Κρητοβουλίδης τὴν ἀκινήσιαν τῶν Κρητῶν, ἀλλὰ τὸν δικαίονε λέγων, ὅτι αὐτὴ ἡ Κρήτη περιείχεν ἀνδρείους Τούρκους καὶ ἀρειτόλμους πολεμιστάς· Ἀλλὰ μήπως καὶ ἐγὼ δὲν δικαίονω τὴν ἀκινήσιαν ταύτην, λέγων ἐν τῷ IB' τῆς ἱστορίας μου κεφαλαίῳ, ὅτι οἱ ἀρχιερεῖς κατέβαλαν πᾶσαν φροντίδα εἰς διατήρησιν τῆς ἡσυχίας καθ' ὅλην τὴν νῆσον ἐκδύσαντες ἐγκυκλίους, διότι ἔδωκαν ὅτι πᾶρ κίνημα ἐπαναστάσεως ἐστίνεν εἰς ἐξολοθρευμὸν τῶν χριστιανῶν;

Διηγούμενος ὅσα κακὰ ὑπέστη ἡ Κρήτη ὑπὸ τὴν μακρὰν Σαρακηνὴν ἐξουσίαν, λέγω τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν, ὅτι αὐτὸς πᾶμπολλοὶ τῶν ἐγκατοίκων ἠλλαξοπίστησαν, ἀλλ' ἐπανῆλθαν εἰς τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων των, ἀφ' οὗ ἐπανῆλθεν ἡ πατρίς των εἰς τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν. Ὁ Κ. Κρητοβουλίδης ὁμολογεῖ ὅτι ἠλλαξοπίστησάν τινες· ἀλλ' ἄδικον, προσθέτει, νὰ κατακρίνεται διὰ τοὺς ὀλίγους τὸ ὅλον. Ἀλλ' ἐγὼ δὲν εἶπα ὅλοι, εἶπα πᾶμπολλοὶ· ἐπρόσθεσα μάλιστα ὅτι πολλοὶ ἐπίστευαν εἰς Χριστὸν ἐν τῇ κρυπτῇ, ἀποδεικνύων ὅτι ἐρρίζωμένη ἐν ταῖς καρδίαις των ἦτον ἡ πατρὶς πίστις των.

Παραλληλίζων τὴν διαγωγὴν τῶν κατὰ τὰς βορείους Σποράδας Ὀλυμπίων, καὶ τὴν τῶν ἐν Γραμβούσῃ ἐπὶ τῆς ἐξαλείψεως τῆς πειρατείας ἐν ἔτει 1828, λέγει, ὅτι διέστρεψα τὴν ἀλήθειαν εἰπὼν ὅτι αὐτὸ κατὰ τὰς βορείους νήσους ἀποσταλεῖς Μισούλης αὐτοῖς ἐξαλείψιν τῆς ἐκεῖ πειρατείας δὲν ἐδοκίμασεν ὅσα οἱ κατὰ τὴν Γραμβούσαν πειρατοδιώκται, διότι οἱ παρεπιδημοῦντες κατὰ τὰς νήσους ἐκεῖνας Ὀλύμπιοι, οἱ κύριοι ὅλων σχεδὸν τῶν ἐπὶ πειρατείας πλοίων, τὰ παρέδωκαν οἰκειοθελῶς, 80 τὸν ἀριθμὸν. Ποῖαν δὲ ἐναντιότητα, ἐρωτᾷ, ἐπέφε-

ραν οἱ Κρήτες, Οὐδεμίαν, ἀποκρίνομαι· λέγω μάλιστα ἐν τῷ ΟΒ' κεφαλαίῳ, ὅτι οἱ ἐν Γραμβούση ὑπεσχέθησαν νὰ παραδώσωσιν εἰς τὸν Ἀγγλὸν μοίραρχον καὶ τὸ φρούριον καὶ τὰ πλοῖά των, ἀλλ' ἀποποιούντο τὴν παράδοσιν τῶν δώδεκα, οὓς ἐξήτει ὁ Μοίραρχος ὡς ἐνόχους, ἐπὶ λόγῳ ὅτι οὐδεὶς αὐτῶν εὐρίσκετο ἐν τῷ φρουρίῳ. Δὲν ἀρκοῦμαι εἰς τοῦτο, ἀλλὰ μέμφομαι καὶ τὸν Ἀγγλὸν μοίραρχον, ὡς μὴ δεχθέντα τὴν πρότασιν ταύτην, οὕσαν κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν ὁδηγιῶν τῆς Συμμαχίας, καὶ ἀποκαλῶ αὐτόν, διὰ τὴν κατ' ἐμὲ ταύτην σφαλερὰν ἐρμηνείαν τῶν ὁδηγιῶν του, ἄνθρωπον τοῦ γράμματος μᾶλλον ἢ τοῦ πνεύματος αὐτῶν.

Ὁ Κ. Κρητοβουλίδης λέγει ὅτι, κατ' ἐμὲ, οἱ ἐν Γραμβούση Ἀγγλογάλλοι ἐκινδύνευσαν νὰ ἐξολοθρευθῶσιν ἐν ῥητῇ νυκτὶ δι' ὑπονομήν. Ἐγὼ λέγω ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ, ὅτι ὁ Μοίραρχος Ἀγγλὸς εἰδοποιήθη, ὅτι οἱ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς Ἀγγλογάλλοι ἐκινδύνευσαν νὰ ἐξολοθρευθῶσιν ἐν ῥητῇ νυκτὶ δι' ὑπονομήν, καὶ ὅτι ἐπὶ τῇ εἰδοποίησει ταύτῃ ἐτρεξεν ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Στραγκουῆς εἰς τὸν ὑποδειχθέντα τόπον τῆς ὑπονόμου. Αὐτὸ τοῦτο λέγει ὡς ἔγγιστα καὶ ὁ Κ. Κρητοβουλίδης ἐν τοῖς ἐξῆς· «ὁ δὲ φρούραρχος Στραγκουῆς διέδωκεν ἀπὸ δυσμένειαν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐμελέτων νὰ βάλωσι πῦρ διὰ νὰ καύσωσι τοὺς ἀξιοματικoὺς Γάλλους τοὺς ἐνοικοῦντας εἰς τὸ οἶκημά.»

Διηγούμεαι ἐν τῷ ΜΣΤ' κεφαλαίῳ ὅτι οἱ περὶ τὸ Κανδάκον παραδάντες τὰς σπονδὰς, ἐδολοφόνησαν τοὺς Σεληνιώτας Τούρκους, προκαταλαβόντες τὰ στενὰ ἐπὶ τῆς εἰς Χανιά διαβάσεώς των· ἀλλ' ὁ Κ. Κρητοβουλίδης ἀρνεῖται ὅτι οἱ Τούρκοι παρεδόθησαν συμβιβασθέντες, ὡς ἐγὼ διηγούμεαι, καὶ λέγει· «ὅτι μόνον ἐγὼ ἀναφέρω τοῦτο, καὶ οὐδεὶς τῶν Κρητῶν τὸ γνωρίζει.»

Ἄν ἀνοίξετε τὴν Ἱστορίαν τοῦ Γόρδωνος, θὰ εὐρετε ὅτι ἀναφέρει αὐτὸς τὸ γεγονός λεπτομερέστερον, λέγων πρὸς τοὺς ἄλλους, ὅτι οἱ παρὰ τῷ Ἀρμωστῇ Τομπάζῃ φιλέλληνες, Χάστιγξ καὶ Χάν κατεταράχθησαν ἐπὶ τῇ ἀπιστίᾳ ταύτῃ, καὶ δὲν συγκοινοῦντες· συνενοχοποιεῖ δὲ καὶ αὐτὸν τὸν Τομπάζην ὡς ἐνδόσαντα, ἐν ᾧ ἐγὼ, ἐπὶ τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ παρ' αὐτῷ Σπανιολάκη, τὸν ἀθωῶναι ὡς μὴ ἐνδόσαντα. Ἰδοὺ ὅτι δὲν ἀναφέρω μόνον ἐγὼ τοῦτο. Ἀνθάνεται ἐπίσης ὁ Κ. Κρητοβουλίδης λέγων, ὅτι οὐδεὶς τῶν Κρητῶν γνωρίζει ὅτι οἱ ἐν Κανδάκῳ Τούρκοι παρεδόθησαν συμβιβασθέντες. Ἐχω πρὸ πολλοῦ εἰς χεῖράς μου ὑπόμνημα τοῦ κυρίου Ἀναγνωστοῦ Παναγιώτου, ἐνὸς τῶν πρωτίστων τῆς Κρήτης ὀπλαρχηγῶν, τὸν ὁποῖον πολλάκις καὶ ὁ Κ. Κρητοβουλίδης ἀναφέρει ἐν εὐφημίαις· λέγει δὲ ὁ διακεκριμένος οὗτος ἀνὴρ ἐν τῷ ὑπομνήματί του τὰ ἐξῆς αὐτολεξεῖ·

«Ὁ δὲ Ἀρμωστής, διορίσας ἐπιστάτην τοῦ Καστελλίου (τῆς Κισάμου) μετέβη εἰς Κανδάκον, ὅπου καὶ αὐτοῦ εὐρίσκοντο συγκέντρωμένοι Τούρκοι. Παρεδόθησαν δὲ καὶ οὗτοι ὡς καὶ οἱ τῆς Κισάμου, καὶ ἐπέρασαν διὰ ξηρᾶς καὶ ἦλθαν εἰς

τὸ φρούριον τῶν Χανιῶν ἢ Ἰδοῦ καὶ ἀξιοπίστου Κρητὸς μαρτυρίᾳ ὅτι παρεδόθησαν εἰς τοῦ Κανδάκου, ὡς καὶ οἱ τῆς Κισάμου. Ὅτι δὲ οἱ τῆς Κισάμου παρεδόθησαν συμβιβασθέντες, καὶ ἀπῆλθαν ἀβλαβεῖς εἰς Χανιά δὲν τὸ ἀρνεῖται ὁ Κ. Κρητοβουλίδης. Καὶ ἐσχάτως ἐρωτηθεὶς παρ' ὑμῶν, ἐπὶ τῇ αἰτήσεϊ μου, ὁ παρὰ τῷ Τομπάζῃ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον Κ. Νικόλαος Καλλέργης περὶ τῆς κατὰ τὸν Γόρδωνα διαγωγῆς αὐτοῦ ἐπὶ τῆς παραδόσεως τῶν ἐν Κανδάκῳ, ἀπήντησε διὰ τῆς πρὸς ὑμᾶς εἰς Σύραν γαλλιστὶ ἐπιστολῆς του τῆς 18 Ἰανουαρίου 1859 ἦν μοι διεβιβάσατε τὰ ἐξῆς·

«Ὡς πρὸς τὴν παράδοσιν δὲ (reddition) τοῦ Κανδάκου, ἥτις παρηκολούθησε τὴν τῆς Κισάμου, ἐγένετο τῷ ὄντι λόγος περὶ τινος παρεννοήσεως, καθ' ἣν τὸ ὄνομα τοῦ Τομπάζη παρεισήχθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν· ἀλλ' ὀφείλω ἐν συνειδήσει νὰ σᾶς βεβαιώσω, ὅτι οὐτ' ἐγὼ, οὐτ' ἄλλοι πολλοί, ἐπίσης ἀμερόληπτοι, δυνάμεθα ν' ἀποδώσωμεν τῷ Τομπάζῃ τὴν παραμικρὰν ἐνοχὴν εἰς τοιαύτην σκανδαλώδη πράξιν.»

Θεωρήσας τὴν ἐν Κρήτῃ δόξαν τοῦ ἀγῶνος Ἑλληνικὴν δόξαν ἀποδίδω πολλάκις ἐν τῇ Ἱστορίᾳ μου τὸν ὀφειλόμενον ἔπαινον εἰς τὸν πατριωτισμὸν, τὴν ἀνδρείαν, καὶ τὴν ἐν ταῖς δεινοῖς καρτερίαν τῶν ἐν Κρήτῃ Χριστιανῶν, τόσον ἀνίσως πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἀγωνιζομένων, καὶ συχνάκις ἀναφέρω ἐν εὐφημίαις τοὺς ὀπλαρχηγοὺς Τσελεπῆν, Ἀναγνωστὴν, Σήφακαν, Μελιδώνην, Πρωτοπαπαδάκην καὶ ἄλλους· ἀλλ' ἐπαινῶν τὰ ἀξιώματα, κατέκρινα καὶ τὰ ἀξιοκατάκριτα ὅπως καὶ ὅπουδήποτε τῆς Ἑλλάδος τὰ ἀπῆντησα.

Ἰκανὰ νομίζω ταῦτα εἰς φανέρωσιν τῆς ἀληθείας ἣν ἀπαιτεῖ πρὸ παντὸς ἄλλου ἡ Ἱστορία, καὶ εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἀξίας τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ὑπομνημάτων. Συνάγεται δὲ ἐκ τούτων ὅτι ὁ Κ. Κρητοβουλίδης, προθέμενος τὴν ἀναίρεσιν ὧν ἀνωτέρω μνείαν ποιῶ, τὰ ἐπικυροῖ δι' ὧν διηγεῖται, ἐκτὸς ἐνὸς καὶ μόνου περιστατικοῦ, τῆς ἐκ Κανδάκου εἰς Χανιά μεταβάσεως τῶν Σεληνιωτῶν· ἀλλ' ἐπεθύμουν νὰ εἶχε κατὰ τοῦτο αὐτὸς μᾶλλον δίκαιον ἢ ἐγὼ.

Ὅπως ὑμέτερος

Σ. ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ.

ΑΠΟΛΗΜΗΤΟΥ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ.

—ooo—

(Συνέχ. ἴδις φυλλᾶδ. 314, 315 καὶ 317.)

Καὶ ἀληθῶς ζωογόνα ὑπὲρ πᾶν ἄλλο τὰ νάματα τῆς ἀγγλικῆς ἐλευθερίας. Πολύτακις καὶ ἤκουσα καὶ ἀνέγνων ὅτι οὐδαμοῦ πνέει θαυφιλέστερος τῆς ἐλευθερίας ὁ ἀνὴρ ὅσον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Πιθανόν, διότι